

Kabdebó Lóránt

irodalomtörténész (Budapest, 1936. augusztus 9.)

Mérnök leszek – ez magától értetődően hangzott egész diákkoromban. Csakhogy engem a műszaki része sohasem érdekelt. De figyeltem, hogyan építi és irányítja apám Gyöngyös városának és a Mátrának vízellátását, villamosítását, a keskeny nyomtávú Mátra-vasút üzemeltetését. Láttam, hogy az ostrom után egy gőzmalom gépével nappalra vizet faszaszt, éjjelre villannyal világítja meg

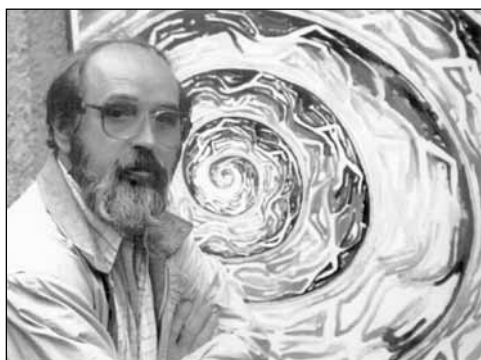
otthonainkat. A történet érdekelt. Az események. És a megtörtént dolgok emlékezete. Irodalom és történelem. És amikor érettségi előtt megnyertem az országos tanulmányi versenyt, tudatosodott számomra: nem a kivitelezés technikája érdekelt, hanem a folyamat, ahogy valami létrejön.

A dolgozatban, amivel nyertem, Jókai drámai erejét kellett méltatnom *A kőszívű ember* fia címmű regény alapján. Persze akkor még a hősi történet éles sarkításai érdekelték. Csak most – négyeres bypass-műtét után – értettem meg, hogy Baradlay Kazimir szíve a rettegéstől és szorongástól kövesedett el, nemzete szétesését élte meg a regény nagy látomásában, Széchenyi kétségbeesett „örületének” változata volt az ő húsz esztendeje, és újraátélése lett az utolsó „hatvan perce”. Hogy megértsem ezt is, végig kellett élnem a huszadik századot.

Kiről írjak? Németh László, hál’ istennek, még élt, megtisztelt barátsággal, Szabó Lőrincet egyszer láttam, a Kossuth Klubban 1957 tavaszán Shakespeare szonettjeiről beszélt, temetésén a sír másik oldalán álló Németh László szemével akadt össze egy pillanatra tekintetem. „Kabdebó elvtárs, maga most írt egy jó portrét Szabó Lőrincről, válassza költészetét kandidátusi témának!” – mondta az intézet modern kori „fura ura”. „De hiszen ő egy nagy költő, én meg csak egy kezdő vagyok.” „Nem baj, senki nem fog mostanában róla nagy terjedelmű feldolgozásra vállalkozni.” Eldöntöttem. Hogy negyvennégy éves koromra háromkötetes monográfiát készíthettem, ahhoz Illés Endre nagyvonalú kiadói biztatása kellett. Amikor kijöttem tőle, Juhász Ferinek kezdtem volna félálomban mesélni beszélgetésünket, mire közbevág: „Kávé volt vagy konyak?” Mondom: „Konyak.” Mire ő: „Akkor ez könyv!” Pedig hogy utálok a konyakot, ha tudom, nagyobb átéléssel ittam volna. Szabó Lőrinc, nemzeti klasszikusként, világirodalmilag is értékelhető jelenségként egy életre mértéket mutatott számomra, életműve eligazíthatott a költészet teljesítményei között. És személyes mértéket is adott: „ember vagyok – az ellentmondásaival együtt”. Goethére hivatkozva így mérlegeli az ember morális megnyilvánulásait 1945-ös naplójában. És mindehhez Vas István, Sőtér István és utóbb Szentkuthy Miklós és Hátár Győző atyai barátsága. A képzőművészetben Szántó Piroska társasága és nagybátyám, Barcsay Jenő szigorú keménysége lehetett tanítóm. Ez a múlt, ez volt az ifjúság – mely ma is kötelez.

Vígh István

képzőművész (Halmi, Románia, 1936. augusztus 13.)

Az ugocsai, határ menti mezőváros születésemkor már Románia része volt. Apám, Vígh Sándor oltárfaragó asztalos, anyám sz. Németh Anna varrónő. Mindketten Csedregben születtek, és a falu egyetlen iparosai lettek. Négyéves lehettem, amikor apámat a szatmári játékgárba bevitt rajzaimért elhalmozták játékokkal, melyeket a halmi óvodának ajándékozott. Elemi iskolába Halmiban, gimnáziumba és a fiú tanítóképzőbe Szatmárnémetibe jártam. Képzőművészeti középiskoláimat Nagybányán és Marosvásárhelyen végeztem. A bukaresti N. Grigorescu Képzőművészeti Egyetemen monumentális szakon diplomáztam 1960-ban. Tanáraink Marosvásárhelyen: Bordi András, Nagy Pál, Bukarestben: Gh Löwenthal, Gh Labin, Horea Theodoru. Éltem Szucsávában tíz évet, (1960–70), Bukarestben, Brassóban, Sepsiszentgyörgyön és Frankfurt am Mainban összesen négyet, húsz évet pedig New Yorkban, amiből öt félévet Ausztráliában és Új-Zélandon. 1966 óta Debrecenben élek. Szucsávában (1960–70) tanítottam festészetet, a Népművészeti Iskolában, s mint specialista irányítottam a tartományi népközművészeti házban a képzőművészeti és

népművészeti szakosztályt. Az intézet kiadói tevékenységet is végzett. Bukarestben az Építőanyag-ipari Minisztériumban minisztertanácsos-jelöltként, majd az Országos Műemlékvédő Igazgatóság freskórestaurátoraként dolgoztam. Sepsiszentgyörgyön az Állami Magyar Színház díszlet- és jelmeztervezője voltam 1974-ig, amikor az USA-ba emigráltam. 1964-től napjainkig kb. százötven egyéni kiállításom volt Romániában, Franciaországban, Németországban, Svájcban, Magyarországon, az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában, Új-Zélandon, Izraelben.

Monumentális munkáim vannak Romániában, Franciaországban, Ausztráliában, Amerikában, Magyarországon. Romániában állandó kiállításom. Nemzetközi szereplések: 1976, 1981 Barcelona, J. Miró Nemzetközi rajzverseny, 1981 Párizs: Salon of Fifty States (bronz), 1983 Washington DC Art-7 Nemzetközi kiállítás. Przemysl 1998, 2001, 2004 Ezüstnégyszög. Freskórestaurálások: 1972–73 Bibarcfalva, Románia – Szt. László-legenda témájú freskó feltárása, restaurálása 40 m². 1973 Csikrákos (Göröcsfalva) 480 m² XV. sz. secco restaurálása. 1986, Old Westbury, New York, Defour tapéta (1805) restaurálása A kínai császári udvar. 1978 New York, egyiptomi freskórészlet, XVIII dinasztia (feltárás és restaurálás) Pompey freskórészlet restaurálása, (magángyűjtemény NY).

Számos nemzetközi alkotótáborban vettem részt, sok könyvet illusztráltam.

1
2005
3

Széles Klára

irodalomtörténész, (Paks, 1936. augusztus 17.)

„Mily temérdek munka várt még!... / Mily kevés, amit beválték / Félbe' – szerbe', / S hány reményem hagyott cserbe'!...” Sokan érezhették és érzik magukénak Arany János életével számot vető sóhaját. De – úgy látom, hiszem – nemzedékem, pályatársaim nagy részére fokozottan és különösen illik ez a felfohászkodás, ez a summázat.

Összefügg ez azzal is, amiért *lényegében* nem látom magam elválaszthatónak a velem egy történelmet átélt, megélt kortársaimtól. Azoktól sem, akikkel egy országban tapossuk ugyanazt a földet, s azoktól sem, akik akaratauk ellenére – vélt szabadságuk meghazudtolására – más országban, más földrészen élnek, élték le emberöltőnk javát. Mintha a felsorolt három irányba szakadás nemzedékem életkereteinek három, alapvető (kény-

szerű) változata lenne. Persze ebben a pályatársi választások hasonlósága is benne rejlik. Azokra gondolok, s azokat érzem igazán vállalt kortársaimnak, akik az irodalom, az anyanyelv művelésére, a szülőföld és kultúrája iránti hűségre tették fel életüket: testvéreim ebben a vállalkozásban.

Az a nemzedék ez, amelyik megérte azt, hogy egyik évben még közös imával kezdődnek, végződnek az iskolai órák, a másokban meg egy-egy mozgalmi indulóval. Diákok, akiknek nemcsak ellentmondásos meg hiányos a kiképzése, hanem olyanféle stúdiumok lesznek kötelezőek (és például a tisztességes nyelvtanítást kiszorítóak), mint amilyen a szélsőséges példaként szimbólumnak is tekinthető *Munkabér és norma* című tantárgy; az iskola után, sokszor iskola helyett elvárt társadalmi munka: téveszbelépés melletti agitációval házról házra járás; máskor gyapotegyelés, -szedés, betonútépítésen kubikolás s hasonlók. (Igaz, ez utóbbi már keresetet adott. Sokgyerekes, hátrányos helyzetű családban aligha nélkülözhető kiegészítést.) Egy-egy jó tanártól kaptunk igazi útravalót, meg a könyvekből – amikhez hozzájuthattunk. Hogy vártuk az egyetemet! (Vajon bekerülhettem volna x kategóriás származással, ha nem nyerem meg az országos Rákosi-verseny első díját irodalomból?) A gyengébb, szeszélyesen változó profilú iskolából jöttemhez tartoztam, akiknek egyszerre kellett elsajátítani mindazt, ami jobb gimnáziumban tananyag, s itt, elvileg maximalista módon, ki is bővül. Gyakorlatilag pozitivistá követelmények pozitivistá módszerrel. Aprólékos adatok rögzítése és visszaadása, kötelező sematikus keretekkel, háttérrel. S az állandó éjszakázó jegyzetelés fő anyaga éveken át a párttörténet. Fontossága háttérbe szorítja a történelmi, irodalmi források, a szakirodalom olvasását. Visszapillantva: fizikai-szellemi idő- és erővesztégetés, rablógazdálkodás. Feszült lekötöttség, amely többségében üresjárat. Hamupipőke elfogyhatatlan és fölösleges borsóválogatása az új meg új hamuból. A gyarapodó tudás öröme és felszabadítása helyett a hozott sza-

badság-, önérzet bizonytalanná válása. Az állandó függőség, kiszolgáltatottság tudata, sokszor tudattalan megfélemlítettség állapota. Bármikor kitehetnek (ok található, tudásunk ingatag talajon áll és relatív); általunk sakkban tartatják szüleinket is – s megfordítva is fennáll ez a helyzet. Mindehhez természetyszerűen járul az, hogy rendszeresen kell írunk önéletrajzainkat (sejtett, tudott elvárásoknak megfelelően, akár korábban a Rákosi, Sztálin apánknak címzett leveleket), mintegy kiegészítve a káderezéseket s hasonló eszközöket. Az elemi létfenntartás explicit és implicit módon szorosán kötődik az idomulás, elhallgatás elsajátításához. Hogy is állunk hát például a gondolati és lelkiismereti szabadsággal, amelyet pedig rendszeresen emlegetünk, di-csőitünk – ha máskor nem, hát március 15-én?

Erre az előzménysorra következik 1956. S úgy vélem, hogy számunkra, akik egyetemistákként éltük meg, akarva-akaratlan sors- és életfordítóvá vált. (Talán jellemmeghatározóvá is.) Hiszen ez s az ezt követő élmények önálló választásra köteleztek. Közösséget vagy alapvető vízválasztót képviseltek a nemzedék tagjai, csoportjai között. 1956 megélése ebben az életkorban kitüntetettség és determináció egyaránt. Megbélyegzettek a disszidensek, s az itt maradtak legbátrabbjainak halál, börtön jár; családjaiknak hallgatás és hátrányos helyzet. S mindenki számára kötelező az emlékezetkiesés, az irányított tudathamisítás. Ha valaki közel fél évszázadon át „ellenforradalomnak” mondja, s ekként kezeli azt a forradalmat, amelyet személyesen megélt, érintetlenül hagyhatja-e ez a tudatát, elméjét, jellemét? Önmeghazudtolások közt a nemzedéki megosztás, osztódás (esetenként meghasonlás) óhatatlan. S újra: veheti-e komolyan bárki a szólás- és lelkiismereti szabadság ismét hangoztatott fogalmait, eszméit, hitelét?

Akit barlangban lakni kényszeríthettek, meggörnyedve, emberöltője derekának évtizedeiben – az fel tud-e még egyenesedni, ki tud-e még nyújtózni, mintha mi sem történt volna? S az utódok?

S hol van mindez határon túlra szakadt pályatársaim útjainak röggjeitől? S hol van mindegyik apáink nemzedékének alaphelyzetétől? A világháborút, háborúkat megéleltől, az előttünk járóktól, akiktől mégis még oly sokat tanultunk! Tartásban, méltóságban, erkölcsi mércében. Hiszen szüleink, legjobb tanáraink, szomszédaink ők. Az ő generációjukból kerül ki a ma már köztudottan ártatlanul elhurcoltak, megöltek tömege. S a kevésbé köztudottan derekba tört tudósi, művészi, más alkotói pályák fel sem mért sokasága. Fel sem mért, hiszen a feledés homályára ítélt sorsok mögött nehezen felmérhető (felmérhetetlen?) közös értékek rejlenek eltemetve, a közös szellemi örökség számára elvesztetten.¹ Mándy Stefánia adta nevét a jelenségnek: az „*ellopott történelem*”-ről van itt szó. Kísérleteket tettem, tettünk az utólagos helyre illesztésre – lényegében visszhangtalanul, folytatás nélkül. („*Hálás utókor?*”, 2000;

¹ Az utóbbiaknak csak egy-egy, szinte „elenyésző” jelölhető, utaló példája lehet – a számomra csak a Napút szemléjéből megismert Csirpák Emilné, aki családtagjai sorát veszítette el sorra nagyapjától, apjától más közeli rokoniig Szibériában, gulagon, ok és magyarázat nélkül. S hányan ismerik vajon a Don-kanyarról először regényt író Soós Lászlót, a polihisztor Gedényi Mihályt, talán többen Baránszky-Jób Lászlót, Mándy Stefániát? A felsoroltaknál, s mindazoknál, akiket csak jelképeznek, nincs elhurcolás, „csupán” nem látható, nem hallható nyomtalanítás, elhallgattatás. Tevékenységük elsorvasztása, munkáik elfektetése – a felsorolás sorrendjében és pontosan számolva: 23, 39, 48 év.

Feltáratlan értékek a magyar irodalomban, 1994, ELTE – MTA). Közösek a folyamatosan tapasztalt „halmazott hátrányok”, s ellenükben a „halmazott előnyök” fölényes, lekezelő jelenléte, uralma. S a kettő megkülönböztetésénél nem az érték, nem az érdem dönt.

Személyes sorsomat csak egy „eset”-nek láthatom. Szorosan ebből következik, hogy a Napút megtisztelő felkérése bennem ilyen hangsúllyal visszhangzott: „*saját magántörténelmem*” egyféle, lehetséges adósságtörlesztés kell legyen. Hiszen: „*tanúskodás a letűnt évszázadról*”. Óhatatlan személyességében, akaratlanul is, egyféle nemzedéki számvetés. Súlyos lelkiismereti feladat. („Ne légy hamis tanú sajút igaz perednél” – ismét József Attila kísért és segít, mint máig életem során.)

Annyiszor megélve a szavak, fogalmak hitelvesztését – talán éppen azért van számomra különös, nagy súlya, ragyogó gyémántértéke az igazi költői, írói, művészi szónak, tettnek. Magának a művészi erejű megnyilatkozást világra hozó *belső* késztetésnek. A költői szavakat „*megírató*”, emberi, *belső* törvényeknek. Pályaválasztásomat ettől elválaszthatatlannak látom. S természetesnek, hogy eszmélésem óta József Attilával, líratörténettel, a kortárs költészettel (benne a „*határon túlival*”) készültem foglalkozni – meg Németh László sokoldalú örökségével. A kenyérkereső esélyek újra meg újra, s egyre messzebbre térítettek el, egyre távolibbá vált ez a hajdani vágy: XIX. századi életművek, kritikátörténet, Henszlmann Imre gondolatvilága, elméleti bibliográfia volt, lehetett a hivatalos feladat. De a vargabetűk lehetnének szerencsés gazdagodás forrásai is! Erre törekedtem. A Németh László-i „*szükségből erény*” jegyében. Nem mindig sikerült. A folyamatosság, a felkészülésnek megfelelő, gazdaságos kibontakozás feltételei hiányoztak. Ehelyett a kényszerű félbeszakítás, külső kényszerből, egyéni választás nélküli újratekzés többször is: vitte, elnyelte az időt. Ritka, aránytalan eredmény – állandó, emésztő erőfeszítések, lemondás között és után. Öröm, hogy kitűnő kollégák között, az MTA Irodalomtudományi Intézetben dolgozhattam. S ajándéknak érzem, hogy évtizedig rendszeresen taníthattam a szegedi egyetemen; hogy a Digitális Irodalmi Akadémián kiváló kortárs költőnk (Lászlóffy Aladár) szakértője lehetek. Nem szabad lebecsülnöm a többnyire nagy késéssel megjelent monográfiáim, tanulmányköteteim sorát (de hiszen ezek szerepelnek a kézikönyvekben, ki kicsodák-ban). Közülük talán az a kötet áll hozzám legközelebb, amelyen több évtizedig dolgoztam, s végül – Fónagy Iván ügyem és ügyünk mellé állását dicséri – nagydoktori disszertációként védhettem meg. Azóta a kiadó – Panem–McGraw–Hill – nyertes pályázata révén interneten is olvasható. (*Van-e értelme a műértelmezésnek? – Ha van, mi az?* 1996)

Ez utóbbi továbbgondolásának és több, más munkámnak kész, félig kész, készülő kéziratái részben nyomdában, részben itt, mellettem várakoznak. Így, miközben mélyen átélem az idézett Arany-sóhajtást („*Mily kevés, amit beválték / Félbe’ –szerbe’*”), mégis, módosítva citálom az előző sort: „*Mily temérdek munka vár még!*” Tudom, hogy ez arcátlan remény. De hát úgyis addig érvényes (stílusosan a szintén módosított József Attilához visszatérve): „...amíg *szivünk* dobog.”

Jakab Róbertné

politikus (Felsőpetény, 1936. augusztus 27.)

Hetven évem 25 565 napot tesz ki majd, ami soknak tűnhet, pedig „egy múltó pillanat” volt csupán. Ha mottót keresnék életrajzom elé, talán ezt írnám: *tizenhárom éves koromig voltam „otthon a világban”, azóta csak élek benne.*

Szeretem a földet: megtanultam kapálni, szólót művelni, markot szedni, sőt fenni, szőni is. Magyarországi szlovák parasztivadék vagyok, tanárnak tartom magam.

Két Nógrád megyei kicsi falut tekintek szülőhelyemnek: Galgagutát, ahol gyermekkorom telt, szüleim, rokonaim éltek, s Felsőpetényt, ahová féltestvére temetésére ment el lovas szekéren édesanyám, s ahol, amikor anyai nagyszüleim udvarán éppen elsiratták a tizenkét éves fiút, bent a házban én is felsírtam. Nem igazán örülhettek nekem... Később sem voltam „jó” gyerek, inkább akaratos, önfejű, makacs és nagyon kíváncsi. Három-négy éves lehettem, amikor a többi gyerektől elszökve vasúti síneken indultam el „világot látni”. Édesapám gyorsan rám talált, s aggodalmát sokszoknyás hátsófelelen „leverve” csendre intett. Hazaérve édesanyámhoz bújtam, s zokogva ordítottam: „Apa megvert, és még sírni sem hagyott!” Hát, valahogy ilyen volt az életem: ha a sors büntetett, nem az fájt igazán, hanem a magamra kényszerített hallgatás. Irtóztam a szánalomtól, ahogy a vállveregető elismerésektől is. „Parasztgőgöt” örököltem önérzetes, okos, könyvszerető,

a tragikus fordulatokon is – 1957-ben hónapokig nem tudtuk, hová vitte a „nagy fekete kocsi” – ironikus humorral átlépő apámtól, türelmet, alkalmazkodni tudást öröklő dolgozó édesanyámtól, aki bölcsen volt megértő, s szegényen is derűs nyugalmat teremtett otthonunkban. Nagyon szerettem őket, ahogy ők is mindhármunkat, s

ma már tudom, hogy igazán fontosak csak a szüleinknek vagyunk...

A két osztályból álló összevont iskola – bár hatéves koromban megtanulom: ha anyanyelvemen szólalok meg, azért büntetés jár – nekem maga a csoda. Kilencévesen írok egy fogalmazást, ebben „elérhetetlen vágyam”, hogy legyen könyvespolcom és saját könyveim. Kivételesen elhivatott tanítóim voltak, egyikük még a „versírás” tanításával is próbálkozott. Ebben a faluban éltem át a háborút, itt azt, hogy a fél falu 1947-ben elment „haza”, Szlovákiába, s máig hallok édesapám hangját, amikor végigjártatva szemét összecsomagolt családján – eredetileg mi is az áttelepülők listáján voltunk – kimondja magyarul a döntést: „a nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely”. S mi maradtunk. Szüleimtől, testvéreimtől, a falu iskolájától, baptista imaházától kaptam meg az élethez minden fontosat; ami később történt velem, s formált még, azt ráadásnak nevezem.

Tizenhárom évesen szakadtam el otthonról – a népviselettől csak egy évvel később –, amikor az éppen meg-

nyíló szlovák tannyelvű 12 osztályos iskola diákjaként Budapestre kerültem. Ettől kezdve kollégiumban éltem 22 éves koromig. 1954-ben kitüntetéssel érettségiztem, majd az ELTE szlovák–magyar szakán szerzett diplomával volt iskolám tanára, igazgatója, 1969-től 1978-ig pedig az Országos Pedagógiai Intézet szlovák referense, később nemzetiségi tanszékének vezetője voltam. Túl fiatalon kaptam komoly felelősséget igénylő feladatokat: intézményvezetést, oktatási alapdokumentumok készítését, biztosan volt jó néhány tévedésem. 1978-ban férjem a szófiai Magyar Kulturális Intézet igazgatója lett, a család is vele ment. Öt évet töltöttünk Bulgáriában, ahol a magyar kolónia gyermekei számára honismereti oktatást szerveztem. Közben – előtte már itthon is, kint is – szlovák tankönyveket, munkafüzeteket írtam (irodalmat, nyelvtant, stilisztikát a hazai szlovák iskoláknak). Állítólag jók ezek, ma is használják őket, bár az idő nyilván eljárt fölöttük is. Számuk összesen tizenhat.

A Magyarországi Szlovákok Szövetsége – főtítkárválasztással egybekötött – VII. kongresszusát 1983-ban tartotta. Utódul az én nevemet is előterjesztették, s a kongresszus –1948 óta nőjelöltet először, s először titkos szavazással – főtítkárnak választott. Ma már beismerem, „ijesztő” volt számomra életem új fordulata, de elfogadtam, s 1992-ig, nyugdíjaztatásom kéréséig, ezt a munkát láttam el. Jól-e, nem feladatomban eldönteni. Vallottam, amit ma is: újkori történelmünk itt, Kelet-Közép-Európában olyan nyomokat hagyott nemzeteken, nemzetiségeken, hogy megalázó a szeretet is, ha arra kényszerít, takargassuk sebeinket illedelmesen.

Azután tíz évig „csak” a politikában voltam jelen. Ebbe 1985-ben az

országos listán megválasztott képviselőként csöppentem bele. (A történelem fintora: első „képviselői megbízólevelemet” Kádár János kezéből vettem át, s az 1992-ben nekem ítelt Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjének kitüntetési okmányát Antall József írta alá.) Álljon itt egyetlen, Szemere Bertalantól származó mondat, amelyet a t. Házban is felidéztem: „Élesen voltam kénytelen fellépni, mert ezen – még mindig arisztokratikus – magyar felfogása a demokráciában más népek követeléseinek, elveszíti a nemzetet, és én kezemet mosom e politikától.” 1988-tól 1990-ig a parlament alelnöke voltam. Remélem, hogy néhány jó ügyet is szolgálhattam.

Férjem, Jakab Róbert – andrásfalvi magyar ősök utódja – házasságunk negyvenedik évfordulójának évében halt meg. Mindkét gyermekem az Amerikai Egyesült Államokban dolgozik, fiam kutatóbiológus, lányom közgazdász. Magam most Eszter lánnyal élek, Cincinnatiban, ahol Zoé-Marie kisunokámat altatgatom szlovák népdalokkal és Weöres Sándor verseivel. Várom, hogy az új tavaszon második unokámat, Róbert fiam kislányát is magamhoz ölelhessem.

„Hetvenedik” kívánságom? Csak addig éljek, amíg képes vagyok olvasni, amíg tudatom tiszta, s hasznára lehetek bárkinek is. S talán még egy, Szabó Lőrinc szavaival:

„Fák, csillagok, állatok és kövek, / szeressétek a gyermekeimet... /

Énhozzám mindig csak jók voltak, / szeressétek őket, ha meghalok.”

Jakab Róbert